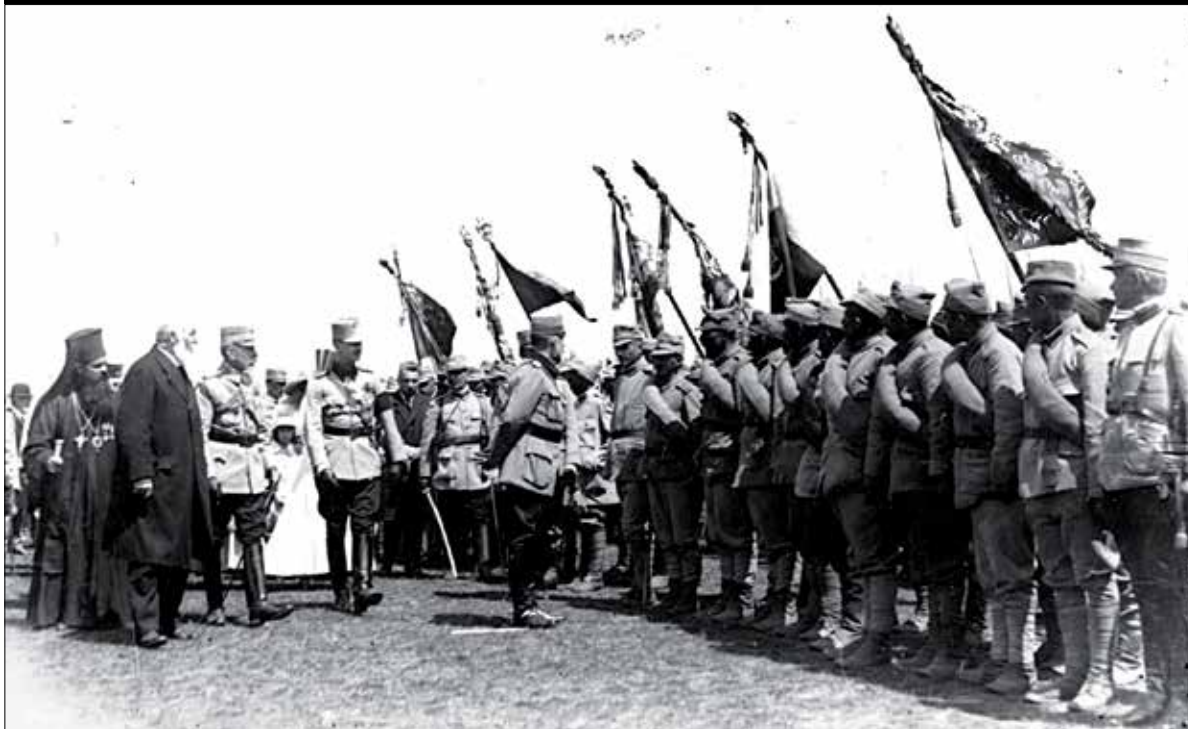

1. Regele Ferdinand, Principele Carol, Generalul Constantin Prezan și Mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu, trec în revistă trupele (septembrie 1917, lângă Iași)

BISERICA ORTODOXĂ ȘI ARMATA ROMÂNĂ - CREDINȚĂ ȘI JERTFĂ PENTRU MAREA UNIRE. ARHIEPISCOPIA IAȘILOR ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

✝ **EMILIAN CRIȘANUL**
Episcop-vicar al
Arhiepiscopiei
Aradului

Secolul al XX-lea, încă de la început s-a prefigurat ca unul tensionat și plin de conflicte internaționale.

În preajma Primului Război Mondial, România, așa cum se afla în granițele temporare, fără Transilvania, Bucovina și Basarabia a mai trecut printr-un război, cel Balcanic (1913), dus împotriva Bulgariei care nu demult își câștigase independența.

În acest context istoric, Mitropolia Moldovei, păstorită de mitropolitul Pimen, avea în componență: Arhiepiscopia Iașilor, Episcopia Romanului, Episcopia Hușilor și Episcopia Dunării de Jos. Arhiepiscopia Iașilor era organizată în șapte-opt protopopiate și 286 de parohii.

Om al vremurilor, mitropolitul Pimen Georgescu anticipând ce avea să urmeze, și-a pregătit „ostașii” săi, preoții, monahii și monahiile pentru a da o mână de ajutor poporului în caz de nevoie. Și a fost nevoie atât în Războiul Balcanic, cât și în Primul Război Mondial.

Sunând mobilizarea pentru război și la Iași, Mitropolitul a binecuvântat și incurajat Regimentul 13 Infanterie, sâmbătă, 29 iunie 1913, conducându-l (până la gară) pe drumul victoriei.

În acele momente de suferință, mitropolitul Pimen a îndemnat preoții să se roage la Sfânta Liturghie pentru ostașii români, să aibă grijă de familiile celor plecați pe front și de lucrul pământului².

Având pregătire medicală și instruire militară, mai mulți monahi din Eparhia Iașului (16

monahi) în frunte cu arhimandritul Teoctist Stupcanu au participat la acțiunile Societății Crucea Roșie în campania din 1913 desfășurată atât pe teritoriul românesc, cât și pe cel bulgar, până la 1 septembrie același an, când s-au întors la mănăstirile lor.

Anul următor, 1914, începe Primul Război Mondial, an în care a trecut la cele veșnice primul rege al României Carol I (27 septembrie) și depune jurământul Principele moștenitor Ferdinand, în calitate de rege al României (28 septembrie), ce a promis să fie un „bun român”.

România, prin Consiliul de Coroană de la Sinaia din 21 iulie/3 august 1914, a adoptat neutralitatea, fiind singura poziție avantajoasă la acel moment, când se afla între două imperii din coaliții adverse: Austro-Ungaria și Rusia³. Mai multe personalități din Iași (A.D. Xenopol, A.C. Cuza, Matei Cantacuzino ș.a.), erau pentru neutralitate temporară și intrare în război alături de Antantă⁴.

La 15 martie 1915, a avut loc la Iași o întrunire a Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor – transformată din „Liga culturală” la care a participat foarte multă lume, între care N. Filipescu, N. Iorga, Octavian Goga, A.C. Cuza, I. Grădișteanu, președinte al Ligii fiind ales Vasile Lucaci, având ca temă centrală eliberarea Transilvaniei și Unirea cu România⁵.

În vara lui 1915, comitetul „Ligii Culturale”, „a lansat un apel către învățătorii și preoții din Moldova, pentru a contracara propaganda prin presă susținută financiar de Puterile Centrale și lansa un apel «Către toți românii» prin care cerea guvernului să ia toate măsurile împotriva acestei propagande și chiar să declare război Austro-Ungariei”⁶.

Clasa politică din România era împărțită cu privire la poziția României: unii (o parte

din Conservatori și liberalul Constantin Stere) doreau ca țara să intre în război alături de Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria), alții (Ion I.C. Brătianu și liberalii) alături de Antanta (Anglia, Franța și Rusia, Italia, Belgia), iar o altă grupare dorea o neutralitate continuă.

În perioada de neutralitate a României, mitropolitul Pimen lua parte la consfăturile „Comitetului județean pentru măsuri excepționale” din Iași, care se întrunea periodic pentru propunerea de soluții și rezolvările problemelor urgente.

Negocierile oficialilor români prevedeau intrarea în război alături de Antanta, eliberarea teritoriilor românești Transilvania, Bucovina și Banatul și unirea cu Regatul României.

Având în vedere alianța la care a aderat România, mitropolitul Pimen a căutat să întrețină relații de prietenie cu conducătorii bisericilor creștine din aceste țări partenere în lupta pentru libertate și unitate națională. De exemplu a purtat corespondență cu Eminentă Sa Lord A.F. Londin, episcopul Londrei și Președintele Asociației Bisericilor Anglicane ș.a.

Într-o scrisoare adresată Mitropoliților Ungro-Vlahiei, Moldovei și Transilvaniei, episcopul Londrei, susținut de ieromonahul sârb Nicolai Velimirovici al Belgradului (trecut în rândul Sfinților), membrii englezi și sârbi, precum și prietenii Asociației Bisericilor Anglicane și de Răsărit (care s-au întrunit la Westminster în 24 octombrie 1916), se exprimă admirația și simpatia lor pentru armata și poporul român aliat, dorința de înțelegere, conlucrare între Biserici și speranța în biruință, în „lupta pentru libertate, naționalitate și religie; întregirea Bisericii și poporului român”⁷.

Să nu uităm un lucru, foarte important, mitropolitul Pimen al Moldovei era acum pre-

ședintele Sfântului Sinod al Bisericii Autocefale Române, prin retragerea Mitropolitului Primat Conon Arămescu Donici, care s-a „aliat” cu trupele germane intrate în București.

Pe lângă relațiile de prietenie cu conducătorii bisericilor creștine ale căror țări erau aliate în Primul Război Mondial, mitropolitul Pimen a primit la reședința din Iași numeroase vizite ale reprezentanților acestor state.

Astfel, la 15 mai 1917, a primit pe Albert Thomas, Ministrul de război al Franței, care a fost găzduit la reședința mitropolitană.

La 1 iunie 1917, Emil Vandervelde, ministru de stat al Belgiei, însoțit de generalul Boron Richel aflat la Iași, a făcut o vizită chiriarhului Moldovei⁸.

O altă vizită importantă a primit mitropolitul Pimen în ziua de 3 septembrie 1917, când la reședința mitropolitană a dat o recepție Misiunii Americane sub președinția domnului Andersen, care a adus ajutoare medicale pentru răniți și bolnavi prin societatea „Crucea Roșie”⁹.

În mai multe rânduri au poposit la Iași comandantii Armatei Ruse (generalii Cazachievici, Suharov, Tscherbatscheff), care au primit binecuvântarea mitropolitului Pimen și au participat la serviciile religioase ținute la mitropolie; mai ales că armatele rusești înainte de revoluția bolșevică se aflau pe teritoriul României.

După detronarea Țarului, au sosit la Iași mai mulți ofițeri superiori ruși în frunte cu ministrul Gutchicov. Cu multă prețuire și considerație a fost primit generalul francez Berthelot, care a sosit la Iași odată cu Marele Cartier General al Armatei Române. În Moldova și-au găsit sfârșitul generalul francez Lafont și doctorul Clunet, care au luptat alături de români pentru libertate.

Prin revoluția bolșevică, căderea regimu-

lui țarist și venirea comuniștilor la putere în Rusia, armatele rusești de pe teritoriile românești au început a se retrage, dar nu în ordine, ci creând tulburare în sate, devastând unele clădiri și chiar curți și cimitire ale unor biserici.

Astfel, în baza Tratatului din 4/17 august (negociat de Ionel Brătianu), semnat în aceeași zi de reprezentanții celor patru puteri, România a declarat război Austro-Ungariei în seara zilei de 14/27 august 1916.

Vestea intrării României în război, l-a găsit pe mitropolitul Pimen la hramul Mănăstirii Văratec.

Imediat, Centrul Sanitar al Ministerului de Război solicita mitropolitului ca maicile pregătite pentru Crucea Roșie din Mănăstirile Agapia, Văratec și Agafton să fie repartizate la spitalele regionale¹⁰.

La numai câteva zile după intrarea României în Războiul de Întregire, mitropolitul Pimen al Moldovei a adresat o scrisoare pastorală preoților din Mitropolia Moldovei și Sucevei prin care îi îndemna la „muncă până la jertfă”. Preoții erau chemați să meargă în fruntea oștirii, cu „Crucea în mână, căci oștirea e creștină. Cei aleși și orânduți de-a însoți armatele în războiu, să-și facă datoria până și în tranșee, îndemnând la luptă pe ostași și de va fi nevoie, să moară împreună cu ei pentru lărgirea hotarelor și mărirea țării. Cei de la spitalele de răniți și trenurile de ambulanță, precum și călugării și călugărițele de la Crucea Roșie, să însoțească pe ostașii răniți, mângâindu-i și explicându-le că rănile căpătate în războiu rămân cele mai frumoase podoabe ale unui ostaș viteaz. Preoții din parohii vor binecuvânta și încuraja pe cei ce pleacă în războiu, arătându-le recunoștința și cinstea ce se dă acelor cari se jertfesc pentru țară și neam (...). Nu mai puțin vor purta de grijă pentru mângâierea și ajutorarea familiilor celor plecați în războiu, asigurând că țara le va ajuta în toate nevoile lor. În sfârșit, voi, preoții de parohii, în aceste vremuri de războiu veți chema pe credincioși la rugăciune prin tragerea clopotelor pentru biruința oștirii în acest războiu (...)¹¹.

După cum se cunoaște, „Biserica Ortodoxă Română, Mitropolia Moldovei, preoții din parohii și din armată se vor angaja puternic, spiritual și material, în marele efort al purtării războiului”¹².

Prin Circulara cu nr. 2734 din 19 august 1916, mitropolitul Pimen chema pe toți preoții din protopopiatele Eparhiei ca „în fiecare vineri în toate bisericile la ora 7 seara se va săvârși priveghere cu rugăciuni pentru biruința oștirii și ocrotirea ei, iar în duminici și sărbători, la slujba Sfintei Liturghii se va adăuga ectenii și rugăciuni pentru război”¹³.

Printr-o telegramă-circulară (nr. 2739/19 august 1916) adresată

Mănăstirii Neamț și altor opt mănăstiri, mitropolitul îndemna „ca în toate nopțile să se facă priveghere cu rugăciuni pentru izbânda armatei noastre în război”¹⁴.

În aceeași zi secretarul general al Primăriei din Iași solicita (adresa nr. 131.551/19 august 1916) mitropolitul Pimen „înființarea la mitropolie a unui post de observație a aeronavelor” și apoi la fiecare biserică din Iași să fie un clopotar pe timp de noapte, care la nevoie să repete semnalele ce le va primi din postul de la mitropolie¹⁵.

Posturile de observație contra atacurilor aeriene inamice pe timp de zi și noapte erau instalate la Mitropolie și la Golia, și imediat ce acestea dădeau semnalul în oraș, toate clopotele bisericilor și paracliselor trebuiau să răsună ca măsură de pază și protecție a oamenilor.

Pentru cei răniți în război și care se aflau în spitale, mitropolitul Pimen a dăruit cărți („Psaltirea mică”, „Istoria Seminarului Veniamin”, „Cele 12 Evanghelii”, „Catehismul Bisericii Creștine Ortodoxe”, „Învățătura Creștinismului” de I. Ștefanelli și „Cuvinte sufletești” de Carmen Sylva), folositoare de suflet pentru lectură, gest apreciat de Societatea Națională de Cruce Roșie în persoana președintelui G.C. Marghiloman¹⁶.

Totodată, mitropolitul făcea vizite celor internați în spitalele din Iași. O asemenea vizită a realizat-o mitropolitul dimpreună cu arhiepiscopul Anastasie de la Chișinău, care s-a aflat la Iași în 11-12 septembrie 1916, vizitând bisericile „Sfinții Trei Ierarhi” și „Sf. Nicolae” și spitalele unde se aflau răniți români și ruși, împărțindu-le cărți și cruciulițe. Arhiepiscopul Anastasie al Chișinăului era membru al Sindacului Bisericii Ortodoxe Ruse și nu dorea ca Biserica românească să se amestece în problemele credincioșilor români din Basarabia¹⁷.

Tot în slujba credincioșilor se afla și Antim Botoșăneanul, vicarul Mitropoliei care întreprindea o serie de activități pastoral-misionare. Fiind egumen al Bisericii Sfântul Spiridon din cadrul Epitropiei Caselor Spitalicești cu același nume, episcopul Antim Botoșăneanul săvârșea Sfânta Liturghie la biserica „Sf. Spiridon” (slujbe la Seminarul „Veniamin” și la Seminarul Catolic), parastase pentru cei morți pe câmpul de luptă; ajuta la spălarea și pansarea răniților, vizita zilnic răniții din spitale și săvârșea slujba Sfințirii apei la instituțiile din oraș¹⁸.

Pentru o coordonare mai adecvată a activităților pe timp de război în regiunea Moldovei, autoritățile locale ieșene au format un „Comitet Regional de acțiune”, avându-l ca președinte executiv pe prefectul de Iași, iar președinte de onoare pe mitropolitul Pimen. Mitropolitul avea datoria de a participa la lucrările Comitetului, fiind ne-

cesare sfaturile, acțiunile și experiența sa¹⁹.

După sărbătoarea Sfintei Cuvioase Parascheva (14 octombrie 1916) a fost adus de către preotul Alexandru Dolinescu, la Catedrala mitropolitană din Iași, pentru protejare, capul voievodului Mihai Viteazul, compus din două piese: tigva și maxilarul de jos, fiind primit pe inventar de eclesiarhul catedralei Policarp Luca²⁰. Osemintele marelui voievod român vor sta în Catedrala din Iași până în anul 1919, când vor fi reduse la Mănăstirea Dealu. Capul lui Mihai Viteazul a fost transportat de o delegație desemnată de Guvernul României și a plecat din Iași la 15 noiembrie 1919 pe ruta Iași - Suceava, Turda, Alba Iulia, Sibiu și a ajuns la Mănăstirea Dealu de lângă Târgoviște în ziua de 21 noiembrie.

În toate aceste locuri s-au săvârșit slujbe religioase, parade militare la care au participat o numeroasă asistență.

În clădirile Seminarului „Veniamin” din Iași s-a instalat un spital de campanie pentru militarilor răniți în război cu 500 de locuri. Tot aici a funcționat apoi și Spitalul „Brâncovenesc” din București. În mai multe rânduri mitropolitul și arhiereul vicar oficiau slujbe și predici pentru întărirea și încurajarea ostașilor suferinzi.

După cum se știe, Iașul a adăpostit în Primul Război Mondial foarte mulți refugiați din Regat, dar și români de peste Carpați.

Într-o scrisoare-cerere de ajutor adresată Ministrului Cultelor, mitropolitul Pimen amintește că se aflau la Iași pentru adăpost câteva sute de preoți din toate regiunile românești.

Aceștia aleseseră un comitet de conducere având ca președinte de onoare pe mitropolitul Pimen, iar în funcția de casier pe preotul Ioan Șt. Popescu de la biserica „Sf. Andrei” din Iași²¹.

O parte din preoții refugiați au fost cazați și la Schitul Vovidenia de la Mănăstirea Neamț. Românii refugiați au părăsit Schitul Vovidenia în iulie 1917, din cauza apropierea frontului de luptă a germanilor, după ce și-au ridicat suma de 136 lei depusă în casa de fier a mănăstirii.

Șeful Statului Major, colonelul Popescu solicita mitropolitului Pimen să permită ca la nevoie armata să folosească bisericile, locurile de cult ca adăposturi pentru îngrijirea ostașilor răniți.

Chiriarhul Moldovei a interzis transformarea bisericilor în spitale, fapt care s-ar întâmpla numai în caz de mare dezastru și când nu ar mai exista nici o casă încăpătoare unde să fie îngrijiți ostașii suferinzi²².

Mitropolia deja pusese la dispoziția armatei diverse clădiri, printre care și casele mănăstirii Golia (unde s-a organizat un Centru de invalizi și spital), acum devenită biserică parohială.

Datorită faptului că un mare număr de învățători și institutori din localitățile rurale erau mobilizați în război, locurile acestora la cererea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii erau suplinite de preoți în mod gratuit și obligatoriu.

De asemenea, preoții aveau datoria, atât la orașe, cât și la sate, să săvârșească slujba înmormântării ostașilor jertfiți pentru țară, după toată rânduiala Bisericii, iar în timpul slujbei religioase, sicriul să fie acoperit cu tricolorul românesc.

Cât privește situația elevilor seminariști și a studenților teologi din Mitropolia Moldovei chemați la serviciul militar în război aceasta era următoare: unii au fost trimiși ca infirmieri la unitățile sanitare, alții la școlile militare spre a deveni ofițeri, cerându-li-se să declare

că renunță la intrarea în preoție, iar alții au fost trimiși pe front ca ostași.

Se dorea de către Biserică o punere de acord a legilor militare cu legile și canoanele bisericești, așa cum a avut loc în cazul monahilor din mănăstiri ce au participat la diverse activități în război²³.

În legătură cu demersurile bisericii, Ministerul de Război a aprobat ca toți seminariștii, studenții și absolvenții Facultății de Teologie să fie repartizați (pe timp de război) numai la unitățile sanitare²⁴.

Mai mult, mitropolitul Pimen a aprobat ca seminariștii și teologii care doresc să rămână combatanți în război, fără a renunța prin aceasta la preoție, sau care doresc să rămână definitiv în armată, pot să o facă, pentru că e bine să-și facă datoria când țara este în primejdie.

După terminarea războiului acei dintre seminariști și teologi care și-au făcut datoria ca luptători și au dorit să îmbrățișeze slujirea preoțească, vor fi primiți în cler și hirotoniți preoți²⁵.

Odată cu evacuarea Munteniei, din cauza războiului, 13 tineri din Provița de Sus, județul Prahova (satul în care s-a născut mitropolitul Pimen) și-au găsit adăpost în casa mitropolitului și la mănăstirea Cetățuia.

În timpul războiului, Biserica a făcut o derogare de la post pentru ostașii români: anume în Postul Mare să postească două zile pe săptămână: miercurea și vinerea.

Ședințele Sinodului Bisericii Ortodoxe Române se țineau pe timpul războiului la Iași sub președinția mitropolitului Pimen.

În rugăciunea de la încheierea păcii din 1919, săvârșită în catedrala mitropolitană din București la 29 iunie 1919, mitropolitul Pimen rostea următoarele cuvinte: „... Ai milă, Doam-

ne, de toată lumea (...), binecuvintează neamul nostru și țara noastră România și pe celelalte țări unite cu noi: Franța, Anglia, Italia, America, Belgia, Serbia, Grecia și Munte-Negru, care multe jertfe de vieți omenești au făcut și mari dureri au suferit (...), rugându-ne, Doamne Dumnezeule, întronează în lume Pacea Ta cea sfântă (...)"²⁶.

Unirea românilor avusese loc cu un an mai devreme, iar pacea se așternea în Europa pentru doar două decenii.

Observăm că în rugăciunea de mai sus, mitropolitul Pimen nu pomeneste fosta țară aliată Rusia, tocmai pentru că rușii deveniseră inamici, aduseseră prejudicii poporului român, iar guvernul bolșevic de la Moscova nu retroceda tezaurul românesc depus spre păstrare.

După încheierea Primului Război Mondial, Biserica noastră a stabilit ca sărbătoarea „Înălțării Domnului” din fiecare an, să fie declarată în mod oficial națională sub numele de Ziua „Eroilor Neamului” și serbată de întregul popor român prin nelucrare, slujbe, parastase pentru eroi și depuneri de flori la mormintele acestora.

Supranumit și „mitropolit al Războiului și al întregirii Neamului Românesc”, așa cum este consemnat și pe piatra de la mormântul său (Provița de Sus), mitropolitul Pimen a adunat amintirile despre evenimentele trăite în anii Primului Război, în trei volume: „Din vremea Marelui Război” (1919); „Amintiri din Marele Război” (1923); „Mărășești – locul biruinței, cu Biserica Neamului” (1924).

În anul 2018, Anul omagial al unității de credință și de neam și anul comemorativ al făuritorilor Marii Uniri din 1918, în Patriarhia Română, am dorit să prezentăm câteva aspecte din istoria Bisericii și Armatei Române care s-au trudit pentru apărarea țării, a credinței străbune și întregirea neamului românesc.

ORTHODOX CHURCH AND ROMANIAN ARMY – FAITH AND SACRIFICE FOR THE GREAT UNION (IAȘI ARCHIEPISCOPATE DURING THE FIRST WORLD WAR)

Metropolitan Pimen's activity during the First World War is presented. In order to defend our country, to keep the faith and the unity of our territory, the Church and the Romanian Army united in a joint effort.

Keywords: Metropolitan Pimen, First World War, Orthodox Church, Romanian Army, Iași

NOTE

1 Econom Ioan P. Țincoca, Mobilizarea la Iași, în „Ortodoxul”, An IV, nr. 4, iulie, Iași, 1913, p. 104.

2 În ajunul Războiului (scrisoarea Pastorală), în „Ortodoxul”, An IV, nr. 4, iulie, Iași, 1913, pp. 101-103.

3 Ion Agrigoroaiei, Iașii în anii 1916-1918, Iași, Editura Anteros, 1998, p. 13, vezi și C. Nuțu, România în anii neutralității (1914-1916), București, 1972, pp. 121-122; V. Vesa, România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916), Cluj-Napoca, 1975, pp. 83-84; I. Bulei, Arcul așteptării 1914-1915-1916, București, 1981, pp. 55-56; I. Mamina, Consiliul de Coroană, București, 1997, pp. 27-52.

4 Ioan Agrigoroaiei, op.cit., p. 16.

5 Ibidem, pp. 16-17, vezi și Desăvârșirea unificării Statului Național Român. Unirea Transilvaniei cu Vechea Românie, București, 1968, pp. 156-157.

6 Ibidem, p. 20.

7 Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, dosar nr. 81, vol. III, 1916.

8 Idem, dosar nr. 81, vol. 5, 1916/1916.

9 Idem, dosar nr. 81, vol. 6, 1917.

10 Idem, dosar nr. 81, (1916), Războiul pentru Întregirea Neamului.

11 „Apelul adresat preoților de către I.P.S. Mitropolit Pimen la începutul Războiului de Întregire”, în „M.M.”, Anul IX, nr. 2-3, 1934, pp. 53-56. Vezi și Ioan Agrigoroaiei, op.cit., p. 38; Scrisoarea I.P.S. Mitropolit Pimen către preoții Moldovei în vreme de război, în „Evenimentul”, 22 august 1916.

Sub titlul Cu Dumnezeu înainte, din ziarul „Viitorul”, 30 august 1916, este subliniat rolul „Bisericii de conducătoare a sufletelor, care creează solidaritate dintre cler și ostași, dintre preoți și civili, aspecte relifate de mitropolitul Pimen în pastorală sa către preoții din Moldova”.

12 Ioan Agrigoroaiei, op.cit., vol. I, p. 38.

13 Arhiva M.M.B., dosar nr. 81/1916 „Războiul pentru Întregirea Neamului”, vol. I.

14 Ibidem.

15 Ibidem; Într-o primă fază, mitropolitul cerea preoților să bată clopotele la înmormântări. Însă, în urma unor sesizări făcute de preoți și autorități s-a întrerupt această practică pentru a nu se confunda cu alarmele executate la venirea avioanelor bombardiere. Protopopul Gheorghe Popovici cerea mitropolitului Pimen ca să se suspende sunarea clopotelor la înmormântări și slujbele bisericesti din cauză că oamenii sunt înfricoșați de neconținerea venirea a avioanelor dușma-

ne care aruncau explozibile în oraș (adresa nr. 757, din 22 august 1916 – Dosar nr. 81/1916.

Printr-o circulară mitropolitană (nr. 2878/30 august 1916) se solicită protopopiatelor să anunțe preoții pentru a nu mai trage clopotele, ci se va bate numai toaca la slujbe, pentru a nu se face confuzie cu alarma din timpul bombardamentelor.

16 Idem., dosar nr. 81/1916, vol. I.

17 Ibidem. Printr-o telegramă Mitropolitul înștiințează de această vizită pe Regele României Ferdinand I și pe Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri (Telegrama 3075 din 11 septembrie 1916).

18 Arhiva M.M.B., dosar nr. 81, vol. II, 1916 (Referatul P.S. Anthim Botoșăneanul cu nr. intrare 2218, din 4 octombrie 1916 prezentat I.P.S. Pimen).

19 Ibidem (adresa cu nr. de intrare 2220 din 5 octombrie 1916).

20 Ibidem, Proces Verbal nr. 3512/17 octombrie 1916.

21 Idem., dosar nr. 81, vol. III, 1916.

22 Ibidem.

23 Idem., dosar nr. 81, vol. VI, 1917.

24 Ibidem, adresa Ministerului de Război 24342 din 13 octombrie 1917.

25 Idem, dosar nr. 81, vol. 7, 1917, adresa Mitropoliei nr. 2657 din 7 decembrie 1917.

26 Idem, dosar nr. 81, vol. 8, 1919.